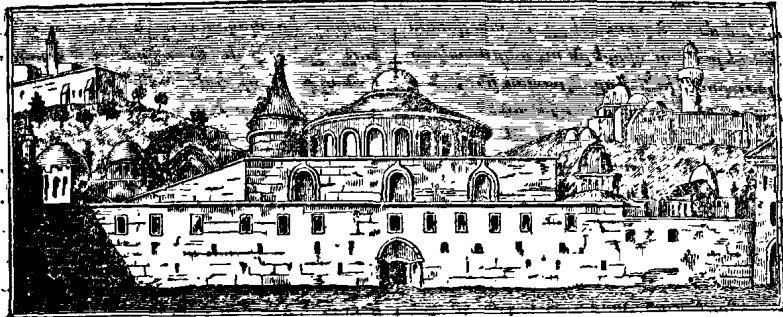

Մ Ի Մ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԵՐԿՐԻՒՄ ՏՈՒՐ
ԹԻՒ 4.

ԱՊՐԷ 30
1868.

ԷՐԳԵՅԻՆ ԲԱՆԱԾԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդ իւր ծնած վայրկենին չու
նի այնքան արժանաւորութիւն, որ
քան հարկ է ունենայ իւր բարոյական
և իմացական յատկութեանց գործա
դրութեան ժամանակ և նա ի սկզբան
կը նմանի նարարցոյ տունի մը որ կը
բօսէ մշակութեան որոշման պէտք է
հոգ տարուի: Հերկելով այն հողը,
ուր՝ նորա արմատը հաստատուած է.
հորեւելով այն անպիտան ճիւղերը, ու
րոնք տունիկ աննդեան, աճման և
պողրաբերութեան արգելք կը լինին:
Մանուկն ալ նմանապէս պէտք է մշա
կուի: Նա ինամբ կուզէ և իրաւամբ,
ինամբ բաղձնատեսակ, քանզի ոչ միայն
տունիկ կամ անասնոց պէս ընկնիսա
կան սննդեան և աճման կարօտ է: այլ
իւր մէջ գերազույն դրութիւն մ'ալ
կայ որ աստուածանմանութիւն կ'ըս
են:

ուի, զայն ևս զարգացունելու և իւր
կատարելութեան հասցունելու է: Նա
տնկեցաւ, իբր ծառ ընտանեաց պար
տիկին մէջ, իւր գերդաստանի աշխարհ
հին մէջ. մշակութեան և խնամոց կա
րօտ է, որ կարողանայ մեծամեծ բա
նէր գործելու: Նա տունկը մարդկայ
ին օգնութեանց յանձնուած է. պարբ
տի մարդկութիւնը իւր այս պարտքը
հաւուցանել. քանզի մանուկն մշա
կութենէն կախալ է՝ մարդկութեան
երջանկութիւնը և թշուառութիւնը:
Նա մանկական պարտէզին մէջ պիտի
սրտչուի մարդկութեան վիճակը. այն
ծառէն պտուղ պիտի քաղէ մարդկու
թիւնը օգտակար կամ վնասակար,
քաղցր կամ դառն. այս ծառը երբ իւր
նպատակին համեմատ մշակուի, այն
ժամանակ յազդին և մարդկութեան
երջանկութիւն պիտի պատրաստուէ:
Երբ այս մանկական տունիկ նախկին

անկանոն ձգտումները, անպիտան ձիւղերը, չար կիրքերն ու անբանական յօժարութիւնները յապաւին, նա պտղաբեր կ'ըլլայ. այն ատեն բոլոր մարդկութիւնը ամեն ժամանակ կե- նաց ծառին պտուղը կը ճաշակէ. այս մարդ մշակելուն անուը՝ դաստիարակ- կութիւն կը կոչուի, որ շատ մոլորէր հոգնեցուցած է իրաւամբ, և պէտք է որ հոգնի մինչեւ այս արուեստը կա- տարելութեան հասցունէ: Վանգի այս բանը մարդկային արժանաւորութեան հիմն ըլլալով, ուր որ ուղիղ դաս- տիարակութիւն չկայ, հոն չկայ մարդ- կային արժանաւորութիւն. հետեւա- բար և ոչ մարդկութիւն իւր բուն ռահմանին համեմատ այլ մարմին ան- հոգի: Ասոր մշակները դաստիարակ կը կոչուին, որք նախ և յառաջ ծնողք են մանկան հայրն ու մայրը. վասն զի ա- մենէն յառաջ անոնք տնկեցին այն ծառը մարդկութեան պարտիզին մէջ, ուստի նախ և յառաջ նոցա պարտն է մշակել մանուկը իւր օրօրոցին մէջ. քանի որ նա դեռ մէկ զգացում մի ունի. մինչդեռ նա բանականութեան նշըլը միայն կը կրէ իւր մէջ: Այն սե- նեկին մէջ մանուկը պիտի մշակուի, ուր կը բնակի, և ուր առաջին անգամ զգալի լոյսը տեսած է. քանզի այն սենեակը նորա աշխարհն է, հոն կը գտնուի իւր ուշադրութիւնը գը- րաւոր բոլոր առարկայ, և իրեն հա- մար մարդկութիւնը նորա ծնողքն, աղգակներն ու մերձաւորքն են. այն սենեակը մանուկի փորձառութեան տեղին է. այն սենեակը երախայի ա- ռաջին գպրոցն է. հոն նորա արտին մէջ արմատ պիտի բռնեն բարոյականու- թեան և իմացականութեան վերաբե- րեալ ամեն բան, ուստի այն տեղ պէտք է տեսնէ բարոյական լոյսն ալ. սենեկի մէջ ամեն տեսակ աշխատանք, հոգ և խնամք կը պահանջէ մանուկը, զորս կա-

տարել կը պարտաւորին ծնողք ան- խոջ ջանիւք և կորովամտութեամբ, (Նոողք պիտի կրթեն մանուկները ա- մենաօրինակօր և խոհական դիտողու- թեամբ և զգուշութեամբ, ոչ երբէք և ոչ մի վայրկեան չպիտի թողուն որ մանուկները իրենց կամբը կատարեն. պէտք չէ, որ նոցա ձայնը չի հանելու կամ սիրտը չի ցաւընելու համար փոք- րիկ թոյլութեան մի ընեն անոնցան- կանոն հաճոյիցը. և ոչ պէտք է խա- բուին նոցա սաստիկ ողջ ու լսցեն: Անոնց արտասուաց խիստ նուազ կա- թիլը միայն կարեկցութեան արժանի է, իսկ մեծ մասը աւելի նոցա անասնա- կան կրից արդիւնքն է: Անուկը ո- րովհետեւ չունի զօրութիւն անձամբ անձին իւր կամբը կոտարելու, ուստի լացով կ'ուզէ վախցնել իւր կամացը արգելք եղողը. այս սկսուներթ թէ և շատ ատենէ՛ք վեր կը քարոզուի, սակայն մինչեւ ցայժմ ոչ որ ՚ի գործ դրած է. քանզի նոյն իսկ ծնողք տակաւին հրաւ- չեն այս սկզբան ճշմարտութեանը, Ա- մեն ծնողք պիտի կը կարծէ որ մա- նուկները երբ սաստիկ լսն և օգտան, որովհետեւ գեռ նոցա անգամները փա- փուկ են, և չունին զօրք թիւն գրգ- ուարութեանց գիմանալու, կը խան- դարուին և այն անգամնց օգակը կը լուծուի. աւստի ամեն ինչ որ կ'ուզէ մանուկը կը կատարեն, որով թէ անոր պահանջումը անպատե կ'ըլլայ, թէ անհնարին հաճոյքներ կը տածէ, և թէ երբ կը մեծնայ, կ'ըլլայ անբարոյական և կամապաշտ հրէշ մը:

Իսկ անձ մը որ կամապաշտութիւն ունի, նա ամեն անասնական անմար- դավայել գործերու կը ձգտի պառնց պատկառելու. մեծ սխալ կը գործեն և սաստիկ թշնամի կը դառնան ծնողք իւրեանց զաւակաց երբ կ'լսեն թէ՛ « թողքիջ մը մեծնայ, այն ատեն կը կրթենք »: մինչդեռ մանուկը ծնած

գրէն կրակոսի տեսածն ու լսածն ամփո-
փել փոյտ մը թոյց եղած ժամանակ
կը շտկուի . հիւանդութիւն մը չծան-
բացած կը բժշկուի , մանուկն ալ իւր
փաշը հառակէն կը կրթուի . ասոր հա-
կառակ սխալ դրութեան միասնեբը
չատ եղած են . Այլ սակայն այսպէս ը-
սելով չի կարծուի թէ անինամ ձգե-
լու է մանուկը . ո՛չ , անինամ թողուն
ալ ներելի չէ . որովհետեւ առողջ հո-
գին առողջ մարմնայ մէջ կրնայ գործել ,
ապա պէտք է որ մանուկները երբեք
մեղկացուցիչ փափկութեամբ չմեծ-
նան , այլ իրենց հասակին ներածին
չափ ամեն տեսակ դժուարութեանց
վարժուին , զգուշանալով բնական
կազմութիւնը խանգարող առիթներէ
և ներգործութիւններէ : Փորձով հաս-
տատուած է որ 100 հոսայի զօրու-
թիւն ունեցող գոյացութիւնը 200
հոսայի ծանրութեան մը չէ կարող
դիմանալ . ընդհանրապէս ամեն գոյա-
ցութիւն իւր զօրութեան համեմատ
գործ կը կատարէ . 4. 4 ալ 8 կ'ընէ .
երկու 4 ճեն աւելի որդիւնը չեն կրնար
ուեննալ . այսպէս ալ իբնէ փափուկ ,
անզօր և տկար մանուկ մը չէ կարող իւր
զօրութենէն աւելի աստակութեանց
դիմանալ . ուրեմն մանկան բնական կազ-
մութիւնը ճանչնալու է : Սակայն ահա
գիւղացի մանկունք առոյգ . տոկուն և
քաղաքացի մանուկներէ աւելի բարո-
յական են , այս ճշմարիտ է այս . այլ
ասկէ չհետեւիր որ ամեն կաղմ այդ
աստիճան խստութեան կրնայ տոկալ-
նոյն իսկ գիւղացւոց մէջ տկար կազ-
մութիւն ունեցող մանուկը միօրի-
նակ պահելով մեռած է , մինչդեռ ե-
թէ տարբեր խնամուէր՝ ապրելու յոյս
կար , ասկէ կը հետեւի որ մանկան սառ-
տիկ դժուարութեան տոկալը չէ թէ
առողջութեան պատճառ է , այլ նշան
է թէ անոնք խիստ առողջ կազմ ու-
նին . քանզի տղայք գիւղական կենաց

մէջ արտերու մէջ , ոչխարներու հետ
բնակելով քաղաքային պեղիտութեանց
նշոյն անգամ չեն տեսներ , թող այս .
մանուկները գիւղերու մէջ իրենց ծը-
նողքն , ընտանիքն ու ազգականքը միայն
կը տեսնեն . որ դժբաղդաբար քաղաքացի
մանուկները իւրեանց մանկական սենե-
կին մէջն անգամ ամեն տեսակ մարդիկ
կը տեսնեն ու անոնց հետ կը կենակցին ,
մանաւանդ ներկայ ժամանակիս մէջուր
որ և իյէ ազգի մը ընտանեաց տան մէջ
կը գտնուին օտարազգիք զանազան բը-
նաւորութեանց տէր , տիկինը՝ մարդ-
կութեան երջանկութիւնը պատրաս-
տող մայրը , մանուկը իւր գիրկն առած
իւր սեռին անվայել խաղեր կը խաղայ :
Այս ասպիւրտութիւններէ հեռի մնալն
է գիւղական մանկանց բարոյապէս
առողջ հոգւոյ տէր ըլլալը :

Ամեն չափազանցութիւն մնաստ-
կար է , և ամեն բանի չափաւորը օգ-
տակար . ծնողք արարտական են իրենց
կենիքը մաշեցնել այս տունկերը օրինա-
ւորապէս միջին ճանապարհով զարգա-
ցնելու համար . մանուկի սիրտը պէտք
է մաքրուի , իրիզճր սրբուի , և միտքը
լուսաւորուի , մշակուի և . ո՛հ , որչափ
գործ , ո՛վ սիրտի կատարէ այս ամէնը -
թէ պէտ այս գործը ծնողաց աւաթին նը-
ւիրական պարտքն է քան թէ նոցա կե-
րակուր և հանդերձ մատակարարելը ,
տակայն այդ ալ անուրանալի ճշմարտութի-
ւէ որ առանց նիւթական կարողութե-
հոգեղէնը չէ կարելի լիովին մատակա-
րարուիլ . Բնչ պէտք է ընէ հայրերը
ընտանիքը կերակուր և հանդերձ կ'ա-
զէ . ասոնք մարդուն բնական կարօտա-
թիւններն են , զորս ճարելու համար
ընտանեաց վրտաւորը՝ հայրը պէտք է
վաճառատուն երթայ . ո՛վ մնաց այս
պարտաւորութիւնը կատարող , եթէ
ոչ մայրը : Այս բառին նշանակութիւ-
նը ընդարձակ է . այս այն անընկճի
զօրութիւնն է , որ քաղաքական , եկե-

զեցական, աշխարհային և հոգեւոր
յարարեցութեանց կապերը իրարու
հետ կ'ամրացնէ: այս այն հաւատա-
րութիւնն հաստատող զօրութիւնն է,
որ տէրութիւնները իրենց ազգերու,
մեծատունները՝ ազգասներու հետ կը
կապէ: Սկիզբէն, ձեր պարտքը ստու-
տիկ մեծ է: ձեզմէ միայն կը ստատե-
մարդկութիւնը իւր արժանաւորու-
թեան արժէքը պահանջել, մարդկու-
թեանը մայրերու, գրկաց որոշակեալ
պիտի ձոնոնայ, մայրերը պիտի ընծա-
յեն իւրեանց հայրենեացը անձնազո-
հութեան սկզբունքը ընդունող մա-
նուկներ, որ բոլոր առաքինութեանց
առաջնորդն է, և այս ամեն պարտե-
քը պիտի հաստատեն իւրեանց զա-
ւակաց այն կէտերէն, յորոց սկսան
կաթառ մանուկներուն: Սկիզբէն ինչ-
պէս որ ջուրը հողի մէջ ջանաւած սեր-
մերը կ'ուռ ձգցնէ, այսպէս ալ կաթը
այն բարոյականութեանց սերմերը կը
պարարէ նոցա սրտի հողի մէջ, զոր մայ-
րական խոնգաղաւանքը ցանած է, հոն
գտնու քան ամեն ապահանջութիւն, և
մեն ապիրատութիւնն բնաշնչը կ'ընէ.
ամօրացութեան, անբարոյականութե-
քորերը կը հարկադրէ մայրական կաթը,
որով սիրտը կ'ակնարկաւ նորս մէջ
ցանաւած հոգիները մանանեմները
բիւ ժամանակի մէջ կը բարձրանան և
հանգստարան կ'ընան երկնից և երկրի
Երազլին: Սկիզբէն ցածր բարձրա-
յրները կը նշանակէ դաստիարակութիւն.
կաթ աւելի աղէկ է ըսել, մանուկը
այնպիսի կէտի մը հասցնել, որ թէ-
պէտ նոյն կէտին հասնելու համար գո-
յացած է, սակայն չէ հասած դեռ:
Եւ կէ կը հեռի ու մանուկը դաստիար-
արկող մայրը պէտք է այն բարձր կէ-
տին վրայ գտնուի, պէտք է բարոյա-
կան ւթիւն ունենայ այն կրթիւն անձը,
որ պիտի կրթէ. մեծ գործ. որ խօսքով
կատարուի: այլ գործ կ'ուզէ. խօսքով

բան մը չգնար ի լոյս: գտնադարձե-
ղող մայրը պէտք է գիտնայ նախ իւր
օրինակով դաստիարակել մանուկը և
ապա խնամելով (քանզի երախան
առաջին անգամ խօսիլ չկրտէր). երբ
մայրը կը խրատէ մանուկը հմազանդ
գտնուել իրմէ մեծերուն և ինք չհա-
զանդիր իւր գլխաւորին, իւր տուած
խրատները ոչնչութեան մէջ կը կորս-
ւին, մանաւանդ անով մեծապէս կը
փնտնէ մանուկը: Մարդուս մէկ
յատկութիւնն ալ այն է, որ աւելի
իւր աչաց տեսութեան կը հետնի,
քան թէ ակննդաց ըտզութեան. մա-
նուկը իւր մօր, իւր ընտանեաց վրայ
բարոյականութիւն տեսնելով ինքն ալ
նոյն ճանապարհը գնալ պիտի հա-
կադիր, քանզի այնպէս վարժեցաւ.
ուրակութիւնը շատ բաներու կը յաղ-
թէ, « բազմաժամանակեայ գովորու-
թիւն» զընդութեանն առնու զօրու-
թիւնն. հեռաւարտ պէտք է ընտա-
նեաց մէջ արմատացած ըլլայ մարդու-
թիւնը, պարզութիւն, հնազանդութի-
ւն սէր, զի ուր որ սէր կայ, հոն լա-
տուած կը բնակի. ապա ուրեմն այն
բնակարանը երջանկութեան տեղի է
ուր սէր, համակրութիւն և խաղաղու-
թիւն կայ, թէ և հոն աշխարհային
նեղութիւնները թագաւարեն:

Ընտանիքը նաև մանուկներէ կեղեցին
է, հոն պէտք է սովոր առաւածալա-
տութիւն, Սկիզբէն ընտանիքի խորհուրդը
շատ մեծ է, զի ընտանիքը այն ամեն
բանն է, ուր բարոյականութիւն կը
բարդուի, ապա և սրբաբան սեղմի-
ութեան ընտանեաց մէջ պէտք է օրէն-
քը աիրէ: օրէնք՝ համապարտունակ.
« ինչ որ Վուղես որ ուրիշները քեզ ը-
նեն, դու ալ անոնց այնպէս ըրէ, և
ինչ որ չես ուզեր որ ուրիշը քեզ ընէ,
դու ալ մի ըներ անոր ուրիշմանէ քեզ
դարեւ այն ժողովուրդը, որոյ ընտա-
նիքը՝ իւրեանց ղուակուները այս

գնալորտարով կը կրթեն, ևս մանուկ
ները կ'առանին (1) մարդկութեան և
գուտը Կայրենեաց Եղեռնէն հայրենե-
անց օգուտը անձնականէն վեր գտնել
եւ ընդհանրապէս թշուառ և այն աղ-
քը, այն մարդկային, այն աշխու-
թիւնը թէ և ունենաց անթիւ ղին
շարժեր, ճոխութիւն, իշխանութիւն,
գորութիւն և անառիկ բերգեր և իբր-
նորա ընտանեկան կեանքը հիւանդէ,
երբ նորա քերականները անգու-
թելի անտեսով վարարուած են, և ուր
տարբեւորանց կանոնք լոկ դէպքիս
բաղձաւորին կատարող էակներ՝ և որ
գէշն է օտարօրէն կը համարին և կը
զանան նոցա իսկ մարդ բառի և նորա
շատկայեալ իրաւունքները: Հայրերը
եւութեան շրջանէն դուրս չկրնալով
եղիւ՜ իրենց անձերէն դատ մէկը չեն
տեսներ. ալ օտարն զըմտութեամբ
խորհելով և քննելով որ կողմ երթանք
կը տեսնենք որ ազգի, «Փոքրիկ քոյի»,
եկեղեցւոյ, տէրութեան և վերջապէս
բոլոր մարդկութեան վարձանաւորու-
թիւնը մայրերէն կախումն փնի, որ
գարաւոր փորձելով հաստատուած կը
գտնանք: Երբեք Հայ ազգը երջանիկ
էր, զի նորա կեանքը ամուսնական
ճուրք խորհրդոյ վրայ տեղեկութիւն
ունէին, և իրենց որդիքը անձամբ կը
կրթէին. Երբեք կ'ըսէ թէ նոցա պա-
րագծուներ սուրբ Բոգը ընթերցուածն
էին, որով կարող էր ըլլային անտանելի
նեղութեանց, թշուառութեանց և
հալածանաց երթակոյ եղած ատենին
անգամանկողով մնալ և արիւթեամբ
նստել առանց իրենց համեմատութիւ-
նը վստահելու: Սակայն այսօր փոքր
միշտ մը կարող է վհատեցունել զեզ-
կամ նուազ հրապուրանք մը գոհել
կուտայ մեզ մեր ամենէն նախնական

(1) Եղեռնէն եւ մեծաւորին վատնել օտարն
օգնել մարդկութիւն չէ, ոչ ալ օտարն վա-
նել մեծաւորին օգնել:

առանդը և ինչ է անոր արտաքին լե-
թէ ոչ ընտանեկան դատարարութե-
ան արտաքինութիւնը: որով փառ-
մարդիկ ունի բանեղութեւ կայ երջան-
կութիւն մնալով և առանց գիտնալու
որ լոկ ոչաւ անխաբիտ վայելչութեանց
մէջ չէ երջանկութիւնը, ճշլ աննոց
հետ կ'արդուած պէտք է լինի առ-
տաւածաբանութիւնն որ բարոյակա-
նութիւնը և որ կարող են զմարդ եր-
ջանեցունել ինչ վիճակի մէջ ալ որ
ըլլայ: *

Կանանց դատարարութեան կարեւ-
որութիւնը զգալի եղած է դարաւ
մէջ և ուր բարոյականութիւնը վստա-
գուած է: այս փոփոխութիւնը ամեն լու-
սամիտ ընդունած է: սակայն գրեթէ
բնաւ մէկը գործը դրած չունի, առանց
գործոց մեծաւոր և հաւատարմաց մեծ
և անտեսանելի գործոց համար ալ լոկ
համոզումն արժէք չունի քանզի մարդ
դատարարակիլ լստածայ որդիներ
արտաքինութիւն և աշխատութիւն և գոր-
ծարարութիւն պէտք է և ամեն անձն
նաեւ բնութիւնն ալ պէտք է արքիսպա-
մեծ կարեւորութիւնը գործարարութե-
համարս այս արտաքինութեանն ալ
որ արտաքին և ոչ արտաքին և ոչ հպա-
տակ, ոչ հարաւոր, ոչ ազգայն և ոչ
կեղեցի, ոչ աշխարհական և ոչ հազ-
արական և ամենքը միասին պէտք է
վստահակն այս գործին համար. մա-
նաւանդ հոգեւորականը որ մի միայն
ինքն բարոյականութեան անաշխարհ-
կարգութեւն է և միանգամայն լոյսաւ
ւստուած է միայնքը լուստարեւել և
աղ բարեբեր համեմատ և զի ինքն
աշխարհի լոյս եղողն աշակերտն ըլլալու
որոշումն անոր կամքը գործարարութե-
ան համեմատն է. եթէ և կեղեցականը
չոր չեղած և վայ մարդկութեան վրա
կուտիւն չկայ և մեր այս խոսքը կը
հաւատարմարարանց փոխին ալ: Եւ
թէ լոյսը որ ինքն է խոսքն է, խոս-

գարն որչափ ևս, « Եթէ Եթէ աղն ան-
համեցի, ի՞նչ համեցի » ։ Եթէ Եթէ Եթէ
վանը պէտք է քրտինք թափէ մարդ-
կու թիւան համար, նորա մանկու թիւ-
նը գաստիարակելով, քանզի իւր տէրն
ալ որու աշակերտ ըլլալ կը պարծի ։
այս ընթացքով աւարտեց իւր կեանքը,
նոք քրտինք թափեց, և իւր արիւնը
շինայեց մարդու եղծեալ զարդակա-
նու թիւնը նորոգելու համար, բայց
հոգեւորականը սկիւն, և կոմ ինչ բա-
նէ յառաջ կուգայ ։ Հոգեւորականն ալ
մարդ է, ծնունդ մարդոց ։ Եւ ամայ
սերունդ և ընտանեաց պտուղ ։ Եւ,
ահա ընտանեկան գաստիարակու թիւ-
նը դարձեալ կեղծ մեր առաջ, քանի
որ հոգեւորականը՝ եկեղեցւոյ մէջ տըն-
կուած այն կենաց ծառը՝ նախ ընտա-
նեկան սենեկին մէջ տնկուած է, մեր
անկէ այն ժամանակ պտուղ կրնանք
ուզել, երբ զանի կրթենք իւր մանկա-
կան սենեկին մէջ, այս գաստիարակու
թիւան խորհուրդը որչափ գիտողու
թիւան առնունք, այնչափ ծանր և
գոռուրին հանգամանքներ կը ծագին
մեր առաջ, այնչափ բազմադիմի են նա-
րա առարկայները, զորս այժմեան ըն-
տանեկան դրու թիւնը անկարող կը
գտնուի ամբողջ և կարգադրել ։ Եւ որք
և սիրտ, խիղճ և կամք կանոնաւորու-
թեան տակ ձգել, անհուն մոլորաշա-
ւիղ ծանուարանքներ ուղղութեան բե-
րելը գոռուր քան է ։

Եւ այց ինչ, միթէ գոռուր ըլլալուն
համար պէտք է դադրել, ոչ քանզի այս
պէս վարուիլը մարդկու թիւան պատիւ
ջերեր, յառաջագիմու թիւան նպատա-
կին ալ հակառակ է ։ « Եւ յաղթող է ա-
մենայնի աշխատութիւնը » ։ Եւ աստիա-
րակութեան համար ուրիշ սենեակներ
ալ կը բռնանք, հան կը կրթենք մարդ-
կու թիւնը, այս սենեակներն ալ կը
կուտին Եւրոպոյ, ուր ընտանեկան կենաց
մանուկի սրտին վերայ հաստատու-

ած բարոյականութեան սերմերը ի
րենց կենսաւետ պտուղները մարդկու
թիւան շաղակին մատուցանելու կը
պատրաստուին ։ Այս դպրոցի մէջ բա-
րոյականութիւն պիտի կատարելագոր-
ծուի, կատարելագործուի, ինչ մեծ
գործ, որ խոհական, ամենահմուտ,
և փորձառութեան բովէն անյնոց մար-
դերու կը կարօտի, որ անձնանուէր
ճշմարիտ բարոյականութեամբ ձգ-
խացած անձերու միայն կը պատ-
կանի, որովհետեւ այնպիսիք միայն
ստատուծմէ յանձնուած ծառը կր-
նան մշակել, պահել և պողարեր ընել ։
այնպիսեաց անունը գաստիարակ կը
կուտի, այսինքն՝ մարդը իւր սահմա-
նին հասցունող, մարդը մարդ ընող,
ըսելէ որ գաստիարակը մարդկու թի-
ւորժանաւորութիւնը պայծառ ցուց-
նող անձինք են, որ եթէ իրենց պարս-
քը ձանձնան և գործադրեն՝ մեծամեծ
պատուոյ արժանի են ։ Եւ քանի ազգի
մը որոյ գաստիարակները հպարտեց-
թիւնէն փրկիլ կ'անուանին, և ըստ այ-
նրմ՝ կը պատուին, և վայ այն ազգին
մանաւանդ մեզ՝ որ մեր գաստիարակ-
ներէն շատերը չպատուելէ զստ նա-
խտիմք կը կրեն, անթի կը մնան, և
պանդխտարաններու անկիւնները կը
դրաւեն իւրեանց կեանքը, և ինչ է ա-
սոր պատճառը ընտանեկան գաստիա-
րակու չըլլալն է ։ Երբ տան մը հիմը
խախտ է, այն տանը որչափ վերանա-
րագուի ընես, դարձեալ կործանման
փոսնակն ինթակայ է, ամեն բանէ յա-
ռաջ ընտանեկան գաստիարակութեան հոգ
պէտք է տարուի, որ մարդկու թիւնը
երկնաւոր հօր կատարելութիւնը իւր
վերայ սեպհականէ, և այս հոգը այս
խնամքը, այս ջանքը նախ և յառաջ
կանանց սեռին պէտք է տարուի, և
այն դարձեալ մուսորականէն յառաջ
բարոյականին, պէտք է նախ սրտերը
կրթուին ։ Եւ յար մարդկութեան երեք

մասին աւելին որոտով մեռած է, որով հետեւ նա անանական կրից զոհ եղած, հիշտութեան մէջ վարակուած իւրեանց օրտերը փոխանակ Վարչին սեղան և ակնու կազմելու, մուրթն բնակարան կը յօրինեն, և իւրեանց գործոց և խորհրդոց կնդրուէր անմահ հոլութեանց աղբիւր կենդանի սիրոյն մատուցանելու տեղ փաղաքուշ յորտին կը նուիրեն, Վարչը մարդկութիւն, որտեղու վրայ հոգ տար, որտեղու՝ ոչ թոյլ վրայօք խորհրդածութիւն անգամ չեալ ըրած, և որտեղ մշակէ, առանց բարոյականի իմացականը գաղտնութեան վեճակի կը հասցունէ զմարդ, հանապաօրէն փորձերով ապացոյցներ շատ տանիք, որոնք գտնազան գարիբու և միանգամայն ներկայիս մէջ տեղի ունեցած են և կուենան, ոչ ապաքէն գարուս երիտասարդութիւնը թէեւ ըստ մասնեայ ուսմանց տեղեակ, սակայն բարոյականութիւն չ'ունենալով իրենց ինչ էակ ըլլալը մուսցած, ուրիշ էականութեւ գործերն իրենց կը սեռահարմարեն և կենսաբանին կը մաշեցնեն իրանու և գիտութեամբ, գարձեալ այս ամենուն պատճառը կանանց դաստիարակութիւն չ'ըլլալն է թէ ընտանեաց և թէ գաղտնիներու մէջ Վարչը պէտք է ըլլայ ազգային և կրթութիւնը ազգային դաստիարակներու ձեռք, որոն հակառակ դրութիւն նոյն ազգութեան մեծ վնաս կրպառնայ, իրք սր և ինչ ազգի մը գաւառները օտարազգաց քաղցրացներու մէջ օտարազգաց ձեռք գաստիարակութիւն, այլ նոյն ազգի մանուկներու սրտին մէջէն կը վերնան ազգային սէրը, ազգային զգացմունքը, աւանդութիւնը և սովորութիւնը, թող այս իւրեանց ազգի անունը անձերուն վրայ ընդունին անգամ անարգանք կը համարին, արդէն զայն դաստիարակողն նպատակն ալ այն է, այս ամենն վերջ եկեղեցինին ալ ուրանալ

լով օտար եկեղեցւոյ կը յարին, օրով ազգին թէ զօրաթիւնը և թէ գոյութիւնը կրպառն, ազգի մը զօրութիւնը այնքան կը կրկնապատկուի որքան նոյն ազգը իրեն յատուկ արդիւնաւոր դրութիւնը և բարոյական ուսուցիչներ և գաստիարակներ տաննայ, և ուր, սուր հորածանք և ոչինչ չեն կարող այն ազգը կործանել, երբ նորա որդւոց օրտերը մայրական կաթի հետ բարոյական դաստիարակութեամբ սնած ու զօրացած են, այն ատեն թշնամիները կընկրկին, հարց ազգայնութեան վրայ ունեցած սէրն ալ կը լափէ և կ'ոչնչացունէ, իսկ նանց սեռի ազգեցեալութիւնը բանաւատարկ է արական սեռին վրայ, և ուսմանց ու պատմութիւնը անձատիւ ապացոյցներ կուտայ մեզ, ինչպէս Սպիւնիստիք, և Լոյսիցեաց և Սպիւնիստիք մէջ մտնելով ահաւոր պատեւազարմ կործանումն ընկրկեցին, նոյն պէս և Վրաստանի անհաշտութեան բոլորքը կրպան զիջուցանել և հաշտեցունել նորա ընտանիքը, թող ամեն դր հաստատ հաւատոյ որ արական սեռը կրթեալ կ'ըլլայ, երբ կանանց սեռը կրթութիւն, մարդկային զեղաւեց այժմեան յորդահոս աղբիւրը այն ատեն պիտի ցամաքի, երբ կանանց սեռը պարզութիւնութեան վարժութիւն, երբ կ'ըստք կանանց սեռի զարդը իւր բարոյականութիւնը ըլլայ և ոչ թէ չպարը, այն ժամանակ մարդկութիւնը անմեղ գառն պիտի գառնայ, Սարգիստիւնը իւր հոգի աննայալ պիտի իմանայ և հոգւով պիտի երկիրպագանէ իշտուծոյ՝ երբ կանանց սեռը դաստիարակութեամբ խելամուտ ըլլայ և համազմամբ ընդունի իմնին և օր օր ճշմարտապապաւն թէ և Լոյսիցեաց և երկրպագուաց նպատակով է հոգւով և ճշմարտութեամբ երկիրպագանելու, և ըստ այսմ կրթութիւնը մանուկները օրօրոցի մէջ, մեր այստեղ

քերք գարերոյ պատմութեց և ներք
կայի համեմատութիւնք են և հինգեւ
բորգ գարու լշիշէի պատմած կանանց
վարուց և բարուց ։ հետեւութիւնքն
են ։ Եւ այսպէս անի տղանին գեղեցիկ
կը խոսի թէ որչափ հարկաւոր է կա
նանց բարոյական գոտարկարկութիւ
նը և թէ նարո սրահասութենէն ինչ
չարիքներ յառաջ եկած են ազգին
գլխուն ։

(Եւրոպ (Եւրոպ) Եւրոպեան
Պոլսի ։

ԵՐՏՕՆԵՐԻՐ

ՀԱՅ ԳԱՆԹԱԿԱՆԱՅ ԻՐԻՄՈՒ

Եւն արտօնագիրերը որոնք ժամա
նակ առ ժամանակ զանազան տերու
թիւններ շնորհած են մեր ազգի գաղ
թականներուն և տեսակ մի յիշատակա
բաններ քն ։ որոց մէջ կ'ամփոփին հիմ
նաւոր տեղեկութիւններ ազգային
պատմական կենաց նկատմամբ ։ Եւ գ
րովհետեւ այն օրինակ յիշատակարան
ները խորհրդածութեան ընդարձակ
նիւթ կը մատակարարեն հայկական
կեանքը հետախուզող պատմաագրե
րուն և թանասէրներուն ։ ուստի ար
ժան կը համարուի հրատարակել ()
քաղցիս միջոցաւ այն արտօնագիրերը
և գաղնագիրերը ։ որոնք ՚ի վաղուց
անտի կը գտնուին ։ Եւ լժուոյս Պատ
րիարքական գիւմնիս մէջ և շատ ու
շափա կը լինէինք ։ եթէ այլ և այլ վա
նձօրէյ և կամ մտնաւոր անձանց մօտ
պահուածներն ևս հրատարակուած
տեսնէինք ։ Եւսն զի ։ այն օրինակ լի
գրութեանները առաւել լայն կ'ու
սական հայկական պատմական կեանքին
և կը պարզեն Հայոց գաղթականու
թեան շարժառիթները ։ այս և այն տե
քութեանց մէջ աշխարհ ։ վարին ու

վարաները և միանգամայն իւր գոր
ծողութեանց օգտակար կամ վնասա
կար հետեւները ։ որոնք մի փորձա
կան գաւ են հայկական ներկայի և ա
պագայի համար ։

Եւս անգամ կը հրատարակեմք այն
Լշտագիրը ։ զոր 1779 թուականին տը
ւած է Լշտարքինէ Բ. Սուսայ կայսե
րու հին խրինու հայ գաղթականաց և
որովհետեւ այս տեսակ գրութեանց հը
րատարակութիւնքն ևս առանց մասնա
ւոր խորհրդածութեան մեղեայ տառի
կը նմանին ։ ուստի քանի մի պատմա
կան նկատմութեանքն ընել աւելորդ
չեմք համարի ։

Եւ թէ Հայոց գաղթականութեան
և հայրենաց ամպութեան պատ
ճառները մի կողմէն կը նշմարուին գա
րուոր գերութեանց ։ հարստահարու
թեանց և կամ շահավաճառութեան
տարաբնակ փոփոխին մէջ ։ միւս կող
մէն ևս կը տեսնուին այն ապահովիչ
խոստումներու և արտօնութեանց մէջ
որով զանազան տերութիւններ երբեմն
գրաւեր են Հայ բազմի գաղթականաց
մագրութիւնը ։ Հայ ազգը ։ իւր
հայրենաց մէջ յամենաւատիք պա
շտուած լինելով թշնամիներէ և սար
սախելի տաշնապներուն շնորհնալով
տակալ ։ իւր արքայական իշխանութե
կանգուն ժամանակէն ՚ի վեր սկիած է
գաղթել զանազան երկիրներ ։ Եւս
այս ընթացքով շատ անգամ ևս փո
խանակ ապահովութեան ։ գաստիկ
վերքեր ստացած է ազգային մարմինը ։
Եւ թէ մի առ մի թուեմք այս վերքերը
մեր նպատակէն շատ կը հեռանանք ։
մանաւանդ որ արդէն զգալի են հա
յրենիքի սրտերուն ։ ուստի բաւական
կը համարինք կրկնել այս մասին ժա
մանակակից և փորձառութեամբ ծե
րացած բանաստեղծի մը աղօր թէ ։
“() արտ արեւմտ ծառ ։ արեւն կրկնէ
գուն ։ և հետեւապէս բազմի մի ։ և լիսա